

Populații vechi, inițiative noi: aromânii în atenția Consiliului Europei

RENATE WEBER

De câțiva ani de zile, mai ales după înlăturarea regimurilor comuniste din țările central și sud-est europene, precum și din spațiul ex-sovietic, Consiliul Europei și-a pus pe agendă o chestiune pînă atunci relativ ignorată: soarta grupurilor numericește reduse, cu caracteristici lingvistice și culturale distincte, eventual cu o apartenență religioasă diferită de cea a majorității populației din țările în care trăiesc, aflate în pericol de dispariție. De necontestat, această preocupare s-a accentuat pe măsura creșterii tulburărilor care au măcinat zona în ultimii 11 ani, îmbrăcînd forma unei expresii juridice și instituționale a filozofiei în conformitate cu care existența minorităților, etnice, naționale, religioase, cu trăsăturile lor lingvistice și culturale distincte de cele ale majorității sînt și trebuie să fie considerate un factor de îmbogățire a unei societăți și nu de tensiune. Multiculturalitatea astfel înțeleasă este una din avuțiile unei societăți, de care aceasta trebuie să se îngrijească, preservarea ei fiind un factor de stabilitate internă și regională și, prin asta, de progres.

În 1994, câțiva membri ai Adunării Parlamentare a Consiliului Europei au avut inițiativa de a lansa o moțiune privind comunitatea aromânilor care trăiesc în Balcani (în Albania, Bulgaria, Grecia, Macedonia, Iugoslavia și România). Un raportor a fost desemnat din partea Comitetului pentru Cultură și Educație, spaniolul Lluís Maria de Puig, iar la capătul a doi ani de investigații în rîndul comunităților de aromâni din țările menționate, al autorităților statelor respective, pe baza expertizei oferite și de Institutul pentru Studii Est și Est-Europene din Viena, precum și a Universității din Freiburg, un Raport a fost elaborat la 17 ianuarie 1997 și prezentat Adunării Parlamentare.

În sesiunea sa din 24 iunie 1997, Adunarea Parlamentară a discutat acest raport și a adoptat ***Recomandarea 1333 (1997) cu privire la cultura și limba aromână***. Recomandarea propune Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei să aprobe

un set de măsuri care ar urma să fie adoptate de statele unde există aromâni, ca și de Consiliul Europei, în vederea salvării culturii și limbii aromâne.

La rîndul său, Comitetul de Miniștri a solicitat opiniile unor organisme specializate ale Consiliului Europei, anume Comitetul Drepturilor Omului și Consiliul privind Cooperarea Culturală. Statul grec a avut posibilitatea de a face rezerve la comentariile acestora. În final, în ședința sa din 8-9 iunie 1999, Comitetul a fost de acord doar cu unele din măsurile propuse de Recomandarea 1333 (1997), care au căpătat astfel un caracter obligatoriu: „statele respective [pe teritoriul cărora trăiesc aromâni] au fost invitate să susțină limba și cultura aromână pe baza măsurilor prevăzute de paragraful 8.i. al Recomandării 1333 (1997) a Adunării Parlamentare.”

Este interesant de analizat textul Recomandării, așa cum a fost el adoptat de Adunarea Parlamentară, în paralel cu Raportul dlui de Puig, cu comentariile celor două organisme specializate, precum și cu decizia Comitetului de Miniștri.

Un consens a existat în privința ideii exprimate în paragraful 4 al Recomandării, și care reflectă filozofia Consiliului Europei, anume că „acceptarea unui sistem pluralist de valori culturale este condiția esențială pentru stabilitate în Europa, mai ales în Balcani”. În opinia Comitetului de Miniștri, „acest pluralism trebuie să includă în mod natural încurajarea diversității lingvistice a Europei precum și a moștenirii culturale”. Mai mult, Comitetul se referă în răspunsul său la „educația pentru democrație și pluralism, în special la predarea istoriei” pe care o consideră a fi „una din sarcinile prioritare ale întregului sistem educațional”. Această abordare este consistentă cu alte inițiative ale Consiliului Europei, inclusiv cu **Recomandarea 1283 (1996) cu privire la istorie și învățarea istoriei în Europa**, document care atrage atenția asupra necesității „conștiinței cu privire la istorie ca o importantă aptitudine civică”, fără de care „individul este mai vulnerabil la manipulări politice și de altă natură”.

Dincolo de această concepție generoasă însă, la descrierea măsurilor concrete necesare, au apărut abordările diferite.

Raportul lui Lluís Maria de Puig a avut menirea de a „atrage atenția Adunării cu privire la amenințările împotriva unei populații care, deși puțin cunoscută, este parte integrantă a culturii europene. Această populație, în legătură cu ale cărei origini există neînțelegeri între specialiști, trăiește în Balcani de peste două mii de ani. N-a avut niciodată un stat independent și a fost adesea o minoritate în statele de reședință. Se pare că de-a lungul istoriei a păstrat relații de bună vecinătate cu popoarele alături de care a trăit și încă trăiește. În ciuda unei anume tendințe de integrare, (a fost aproape în întregime asimilată cu populația gazdă în nord-vestul Balcanilor) a reușit să rămână omogenă lingvistic și cultural. Cu toate acestea ea nu constituie <o comunitate> în sensul unui grup organizat și numai datorită schimbărilor politice din ultimii ani, practic în toate țările locuite

de aromâni, au apărut asociații culturale, locale, regionale și naționale, iar un număr de contacte internaționale a fost stabilit și s-a dezvoltat”.

Raportul merge atât de departe încât trece în revistă ipotezele privind apariția aromânilor în Balcani, sub diferitele denumiri cunoscute, și soarta lor de-a lungul istoriei, pînă după cel de-al doilea război mondial, inclusiv situația lor actuală și încercările de a determina statistic prezența lor în statele în care trăiesc. Ambele prezentări, bazîndu-se pe informații istorice interpretabile și chiar interpretate diferit de state, pe date statistice vechi, prea puțin relevante astăzi, sau enunțate de asociații ale aromânilor, fără a avea la bază cercetări sociologice pe care să se sprijine, au fost puternic contestate de cîteva state, Grecia mai presus de oricare altul.

Dar, indiferent de aceste date și contestări, raportul afirmă cu maximum de fermitate și cu o anume notă de dramatism, lesne de înțeles, că: „*Aromânii sînt un fenomen cu adevărat excepțional, într-adevăr unic din punct de vedere istoric, lingvistic și cultural. Ți, totuși, această cultură atât de originală este în pericol, iar limba aromână este pe cale să se stingă în absența unui ajutor din partea instituțiilor europene, îndeosebi a Consiliului Europei. Ar fi cu totul de neimaginat să rămînem nepăsători și să privim dispariția unei limbi și a unei culturi atât de bogate*”.

În ciuda acestui apel și a opiniilor aproape tot atât de dramatic exprimate de Consiliul pentru Cooperare Culturală, Grecia a făcut rezerve care, în esență, neagă atât existența minorității aromâne ca atare, cît și a limbii aromâne. „*Recunoscînd existența unei auto-exprimări, culturi și tradiții aromâne și, mai ales, a unor dialecte într-un număr de state membre, trebuie totuși notat că există diferențe puncte de vedere cu privire la originile istorice ale aromânilor. Însăși existența unei minorități etnice aromâne, presupusă a fi dat naștere la o diasporă în Europa, este puternic contestată. În realitate, populațiile care pretind acum a avea o cultură aromână și care folosesc dialecte aromâne nu se identifică neapărat ca membre ale unei minorități naționale care ar fi fost dispersată; aceasta este în orice caz situația aromânilor care trăiesc în Grecia. Faptul că în unele țări dialecte aromâne au supraviețuit numai în limba vorbită și diferă considerabil de la o regiune la alta în ceea ce privește sintaxa și vocabularul e o dovadă că ele pot cel mult fi învățate încetul cu încetul și puțin cîte puțin, orice încercare de predare a lor fiind lipsită de eficiență*”.

O asemenea poziție nu poate să suprindă, venind de la un stat care nu recunoaște existența minorităților naționale și care, în consecință, nu a semnat nici una din convențiile elaborate în cadrul Consiliului Europei privind protecția minorităților naționale sau a limbilor minoritare ori regionale. Pe de altă parte, trebuie subliniat felul insidios în care o astfel de atitudine afectează o comunitate. Cît timp nu există o recunoaștere a grupului ca atare, mai ales dacă negarea a fost de lungă durată — iar statul grec a desființat ultimele școli în limba aromână între 1945 și 1948 — e foarte greu să se mențină sau să se (re)articuleze o conștiință de sine privind o anume origine

națională. La fel, e greu să se transmită limba altfel decât oral când ea nu se mai învață la școală, iar faptul că ea este vorbită tot mai puțin, de o populație tot mai vîrstnică e o consecință firească. Datele statistice, la rîndul lor, nu reflectă realitatea. Experiența a dovedit că acolo unde a fost promovată o politică de recunoaștere a minorităților și de păstrare, chiar promovare, a caracteristicilor acestora există o mai mare șansă ca cei care aparțin grupului să recunoască apartenența și să o admită în cadrul unor cercetări

sociologice, conștiința apartenenței la o anume comunitate nemaifiind ascunsă, ci, dimpotrivă, afirmată public.

Pe de altă parte, întregul proces de elaborare a Recomandării, opiniile exprimate reflectă spaima produsă de revendicările politice clamate de diferite minorități și care, nu o dată în decursul ultimilor 11 ani, au recurs la violență pentru obținerea lor. În privința aromânilor toată lumea a fost de accord că aceștia „nu au revendicări politice, ci doar doresc să obțină asistență pentru preservarea limbii și culturii lor care, în absența unui ajutor din partea instituțiilor europene și mai ales a Consiliului Europei, sînt pe cale să se stingă”.

Aceste repetate afirmări ale solicitărilor eminentamente culturale și lingvistice nu au schimbat poziția Greciei, atitudinea ei puternic negativă reușind să influențeze deciziile luate în final cu privire la salvarea limbii și culturii aromâne. Adunarea Parlamentară, organism format din parlamentari ai statelor membre ale Consiliului Europei, nu s-a lăsat impresionată de această negare, exprimîndu-și „îngrijorarea în legătură cu situația critică a culturii și limbii aromâne, care există în peninsula balcanică de mai bine de 2000 de ani” și care „se confruntă cu o soartă similară celei a multor culturi europene care se sting pe zi ce trece sau care s-au stins deja”. Comitetul de Miniștri însă, format din reprezentanți ai guvernelor statelor membre, deși împărtășește această preocupare, a fost categoric influențat de opiniile primite și, mai ales, de rezerva exprimată de Grecia, în decizia pe care a luat-o, de acceptare parțială a măsurilor propuse în Recomandare.

Setul de măsuri propuse de Adunarea Parlamentară — și așa la nivel declarativ — viza trei categorii de actori:

I. paragraful 8. i. — avea în vedere statele pe teritoriul cărora locuiesc aromâni. Acestea sînt invitate să semneze, să ratifice și să implementeze Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare și să-i susțină pe aromâni prin: educație în limba maternă; servicii religioase în limba aromână în bisericile lor; ziare, reviste, programe radio și de televiziune în aromână; susținere pentru asociațiile lor culturale. E interesant de precizat că în legătură cu aceste propuneri Comitetul Drepturilor Omului a avut o poziție destul de ezitantă, menționînd: „S-ar putea să existe printre persoanele care aderă la o identitate aromână importante diferențe în ceea ce privește percepția acestei identități și exprimarea ei. Astfel, persoane care se consideră ca aparținînd culturii aromâne nu se consideră și ca aparținînd unei minorități naționale. De aceea, cu toate că măsurile prevăzute în paragraful 8.i. sînt în general binevenite, trebuie să se

asigure, mai ales în lumina acestei diversități, că măsurile luate în fapt corespund unei nevoi reale exprimate de persoanele în cauză ". Teama față de „impunerea cu forță” a unor măsuri de păstrare și promovare a limbii mi se pare exagerată, iar insinuarea unor revendicări individuale, și nu colective, nepotrivită. În ciuda acestei opinii, măsurile de mai sus au fost integral acceptate de Comitetul de Miniștri, fiind de altfel și singurele.

II. paragraful 8. ii — invita alte state membre să susțină limba aromână prin crearea de catedre universitare, diseminarea celor mai importante produse ale culturii aromâne în întreaga Europă, prin traduceri, antologii, expoziții, piese de teatru. Cu alte cuvinte, prin acest set de măsuri un stat ca România, de exemplu — care de-a lungul timpului s-a arătat interesat să susțină și chiar a susținut cultura aromână în alte țări — ar fi putut să aibă astfel de inițiative fără ca statul pe teritoriul căruia se găsea grupul beneficiar să poată să se opună. Comitetul de Miniștri n-a răspuns favorabil acestor recomandări.

III. În fine, o a treia categorie de actori urma să fie alcătuită din chiar organismele Consiliului Europei, Recomandarea vorbind de stabilirea unor burse pentru artiști, scriitori, cercetători și studenți din grupurile minoritare aromâne de peste tot din Balcani, care în acest fel ar fi putut face cunoscută cultura aromânilor. De asemenea, erau propuneri privind relațiile cu asociațiile aromânilor sau privind coordonarea activităților culturale ale acestora. Nici aceste propuneri nu au fost acceptate de Comitetul de Miniștri.

Practic, din cele șapte seturi de propuneri numai primul i s-a răspuns pozitiv de către Comitetul de Miniștri. Ce înseamnă aceasta din punct de vedere juridic și instituțional? Recomandarea, așa cum îi arată și numele, reprezintă un set de sugestii de care statele pot să țină cont, sau nu, în funcție de cât de deschise sînt ele însele față de ideea de multiculturalitate. Măsurile acceptate și de Comitetul de Miniștri, chiar dacă prezentate cu formula „statele au fost invitate”, au o altă greutate, practic dînd posibilitatea minorităților aromâne să solicite statelor în care trăiesc implementarea lor, respectiv educație în limba aromână, servicii religioase în limba maternă, susținerea asociațiilor culturale, susținerea unor publicații în limba aromână, introducerea unor programe radio și de televiziune în limba maternă sau care să promoveze și să facă cunoscută cultura aromână. E mult sau puțin, pentru o populație despre a cărei cultură și limbă se afirmă că sînt în pericol de dispariție? Evident, e mai mult decît era înainte de adoptarea Recomandării 1333 (1997). Întrebarea e dacă aceste măsuri sînt suficiente pentru a salva de la dispariție o limbă și o cultură. Răspunsul e și da și nu, în același timp. Sigur, însăși recunoașterea existenței acestei populații este un bun cîștigat, în ciuda opoziției făcută de Grecia. Cu siguranță odată creată sensibilitatea față de problema în sine va fi mai greu să se ia măsuri abuzive, care tind la asimilare. În același timp însă, invitarea statelor de „a lua măsuri”, de „a face”, de „a susține” riscă să rămînă o inițiativă pe hîrtie

RENATE WEBER

cîtă vreme Consiliul Europei însuși, prin organismele sale specializate, nu se implică, alături de statele gazdă, în identificarea unor soluții constructive. Inutil de adăugat că lipsa fondurilor pentru realizarea practică a unor astfel de măsuri, indiferent de justificările bugetare pe care le-ar avea, reprezintă un mesaj profund nefericit. Pe scurt, atunci cînd un organism precum Consiliul Europei are inițiative de acest tip este de așteptat să aibă și capacitatea punerii lor în practică, sau cel puțin a inițierii primilor pași pentru această realizare. □

*

Renate WEBER (n. 1955), absolventă a Facultății de Drept din cadrul Universității București. Este avocată și profesoară la școala Națională pentru Studii Politice și Administrative din București, directoare a Fundației pentru o Societate Deschisă România, membră în comitetul director al Centrului de Studii Internaționale și în comitetul consultativ al International Service for Human Rights, Geneva. A publicat numeroase studii în domeniul drepturilor omului și minorităților naționale, al implementării standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului în România.